

ਪੱਛਮੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸੰਦੇਸ਼

ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਅੱਸ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਗੰਭੀਰ ਮੌਕਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੁੱਲਿਆਈਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਫ਼ਤੇ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਡਾ. ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਗੁੱਵਾਲ (MD) ਦਾ ਇੱਕ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ-ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਜੋ 'ਸਿੱਖ ਪੰਥ' ਅਤੇ 'ਸਿੱਖ ਧਰਮ' ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਇੱਕ ਨਕਲੀ ਵਖਰੇਵੇਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲੇਖੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਭੁੱਲੇਖਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ 'ਧਰਮ' (ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ) ਅਤੇ 'ਪੰਥ' (ਸਮੂਹਿਕ ਸੰਗਠਨ) ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਨਮੱਧ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਆਇਨੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕੋ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹਨ—ਪਰਮ ਜੋਕਰ ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਹੁਰ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਥ ਉਸਦਾ ਜਿਉਣ-ਜਾਗਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਬਲਕਿ 'ਇੱਕ ਆਇਕਾਰ' ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਰਸ਼ਾ, 'ਦਇਆ' ਅਤੇ 'ਸਚੁ ਆਚਾਰ' 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਂ ਨੈਤਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕੇ 1699 ਵਿੱਚ ਪਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਬਖਸ਼ੀ। ਆਉ, ਇਸ ਹਫ਼ਤੇ ਕੋਲੰਬਿਓਨੀਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇਬਾਕ ਅਵਾਜ਼ ਡਾ. ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਗੁੱਵਾਲ (MD) ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਇਸ ਭੁੱਲਿਆਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੁਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਵੀਓ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤੀ ਦੀ ਅਸਲ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਪੰਥ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਇਸ ਅਟੱਟ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਮਝੀਓ। —ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਲਸਾ

ਡਾ. ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਗੁੱਵਾਲ
209-321-3771

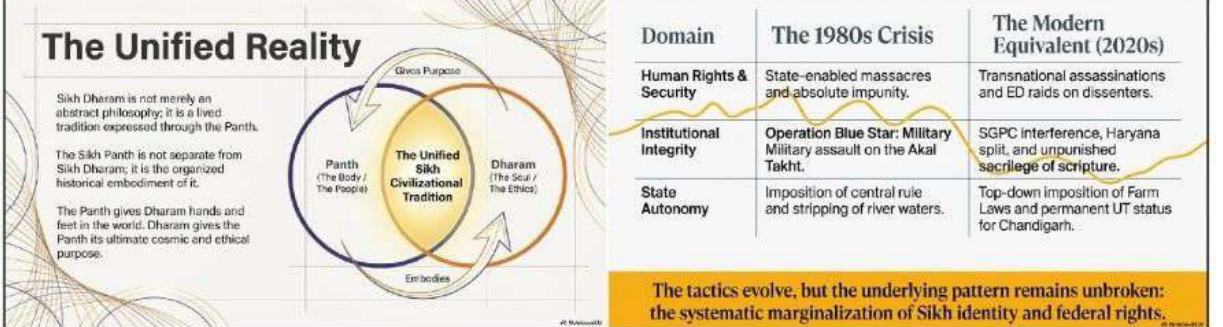
ਪੰਥ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਭੁੱਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਧਰਮ : ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਭਿਅਤਾ

- ਨਾ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁੱਝਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ ਲੜਾਈ ਕਰਨੀ ਪਾਲਸਾ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਸੀ।
- ਦਇਆ
- ਸਚ (ਸਚ)
- ਨਾਮ (ਕੌਰੀ ਸਿਮਰਨ)
- ਸੇਵਾ

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਇੱਕ ਅਨੁਸਾਰਿਤ ਸਮੂਹਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅਨੁਸਾਰਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਖਾਸ ਇੱਕ ਜੀਵਿਅਤ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਇੱਕ ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋ, ਜੋ ਇਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪੰਥ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ,

- ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਕੋਰਬਾਨ ਦਾ ਖੰਡਨ,
- ਕਰਕਾਰੀ ਵਖਰੇਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ,
- ਸੋਫ਼ਤ ਅਤੇ ਲੋਕਤ ਦੋਆਂ ਸੰਬਾਧਾਂ,
- ਰੁਕਾਵਟੀ ਦੀ ਚੋਰਬਾਰ,
- ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਨੁਸਾਰਿਤ, ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ। ਇਸ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਿਆਈ

- ਫਲਕ ਬਣ ਗਈ,
- ਵੱਡੇ ਫ਼ਕੀਰਾ (ਫੇਡ ਫ਼ਕੀਰਾ) ਸਮਾਜਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਬਣ ਗਿਆ,
- ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਝੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ,
- ਅਤੇ ਮੈਰੀ-ਪੀਰੀ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਮਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਰੁਕਮ (ਕੌਰੀ ਰਸਮ)
- ਬਾਅਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ
- ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ: ਮੰਗੀ ਪੁਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ
- ਗੁਰੂ ਅਰਜਨਦਾਸ ਜੀ: ਸੰਗਤ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰਬਤ
- ਗੁਰੂ ਅਰਜਨਦਾਸ ਜੀ: ਆਰਿ ਗੁੱਬ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ
- ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ: ਮੰਗੀ-ਪੀਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ
- ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ: ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤਾ
- ਗੁਰੂਗਾਢੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਸਿੱਕੀ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਿੱਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਮਹਾਕਰਮਕੰਡ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਥ ਉਹ ਸਮੂਹਿਕ ਸਿੱਕੇ ਹੋ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ

ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ

ਨੰਬਰ	ਗੁਰਬਾਣੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ)	ਅੰਗ ਪੰਜਾਬੀ ਅਰਥ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਰਥ	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਲਈ ਮਹੱਤਵ
1	ਧੰਨੁ ਧੰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰੁ ॥ 3	ਧਰਮ ਦਇਆ ਤੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।	"Dharma is the child of compassion."	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਵੱਕਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦਇਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਜੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਭੁੱਲਿਆਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬਿਰਾਜਨ ਹੈ।
2	ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ ॥ 4	ਧਰਮ ਅਤੇ ਕੌਰੀ ਦਰਬਾਰ ਅਮੋਲਕ ਹਨ।	"Priceless is Dharma, priceless is the Dharma, priceless is the Dharma Court."	ਧਰਮ ਸਿੱਖ ਕੌਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਰੁਕਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਕੰਡ ਵਜੋਂ ਵੱਖਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨਾਲ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਸਾਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ।
3	ਧਰਮ ਕਾ ਗਰਵਾ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥ 56	ਸੱਚਾ ਆਚਰਨ ਹੀ ਧਰਮ ਦਾ ਗਰਵਾ ਹੈ।	"Truthful conduct is the ornament of Dharma."	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੱਚੇ ਜੀਵਨ, ਨੈਤਿਕ ਆਚਰਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ 'ਤੇ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਨਾ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਸੰਨਿਆਸ ਜਾਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਰਸਮਾਂ 'ਤੇ।
4	ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੇ ਚਿਰਦੇ ਸਭਿ ਧਰਮੁ ॥ 294	ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਧਰਮ (ਗੁੱਟ) ਵੱਸਦੇ ਹਨ।	"All virtues and righteousness dwell in the hearts of saints."	ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਬਾਹਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਦਾਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਚੌਕਣਾ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਕੀਤੇ।
5	ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰਿ ਅਟਲੁ ਲੋਗੁ ਧਰਮੁ ॥ 299	ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਧਰਮ ਹੈ।	"Singing God's praise is the eternal Dharma."	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਨਾਮ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਮ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਸ਼ਬਦ
ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੀ ਅਰਥਾਤ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਸ਼ਬਦ 3 ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਭਾਗ	ਪੰਜਾਬੀ ਪਠ	ਮੁੱਖ ਮਤਲਬ	
ਭਾਗ 1	ਧਰਮ ਲਈ ਗੁਰਗਨੀ	ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਹਰੇ ਸੇਠ ਦਿਤੇ, ਖੈਰ ਖੈਰ ਕਰਾਏ...	ਮੁੱਖ ਮਤਲਬ: ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗੁਰਗਨੀ, ਅਟੱਲਤਾ, ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦੀ।
ਭਾਗ 2	ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦਿ ਅਤੇ ਅਟੁੰਟ ਕੋਸ	ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਰਾਹਿਆ, ਸਿੱਖੀ ਕੋਸਾ ਸਦਾਯਾ ਨਾਲ ਨਿਰਾਈ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਚਿੰਨਾ ਧਰ ਕੇ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ। ਖਲ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।	ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ, ਅਟੱਟ ਕੋਸ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦੀ ਦੀ ਥਾਂ।
ਭਾਗ 3	ਕਦਰੀ ਸਿੱਖ	ਖਾਲਸਾ ਜੀ। ਖਲ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।	ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਿਰਜਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਪ੍ਰਦਾਨਗੀ।

- ਕਦਰੀ-ਕੋਸਾ ਨੂੰ ਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪੰਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਲੋਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਦਾ ਖੰਡਨ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।
- ਇਹ ਦਲੀਲ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਅਕਸਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਧਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ (Western Protestant) ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, 2. ਭਾਰਤੀ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣਾ, 3. ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘਟਾ ਕੇ ਦੇਖਣਾ।
- ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੱਛਮੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ:
 - ਪੱਥਾ ਸਿਧਾਂਤ (dogma),
 - ਵੇਖਣੀਆਂ ਅਤੇ ਤੋਲਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਹੱਦਾਂ,
 - ਇੱਕ ਕੋਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਥਾਰਟੀ,
 - ਅਠੱਠ-ਚੁਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੱਥ ਸੰਸਥਾਰਤ ਕੋਰੀਆਂ।
- ਰਾਹਿਮ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਧਰਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਰਾਮੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਣ ਸੀ ਜੋ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।
- ਧਰਮ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਖਰਾ ਭੁੱਲੇਖਾ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ:
 - ਚੋਲ੍ਹੇ ਦੀ ਭਾਈ (Revelation),
 - ਪਰਿਵਰਤਨ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ),
 - ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਸੋਫ਼ਤ-ਪੰਡਤ),
 - ਸਮੂਹਿਕ ਅਧਿਆਤਮ,
 - ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ,
 - ਸਰੀਰੀਆਂ,
 - ਪਰਿਵਰਤਨ (ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ),
 - ਸਮੂਹਿਕ ਅਧਿਆਤਮ,
 - ਅਠੱਠ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ।

- ਇੱਕ ਦਲੀਲ ਦੇਣੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤੇ, ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣ ਬਾਝਰੋਂ ਕਿ ਧਰਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਥਾਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ:
 - 'ਇੱਕ ਆਇਕਾਰ' 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ,
 - ਸੰਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ।
 - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਮਵਾਰੀ, ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ-ਸਿਮਾਹੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਕਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼
 - ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਸਾਰਨ,
 - ਨੈਤਿਕ ਦਲੀਲ,
 - ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਚੋਰਬਾਰ। ਇਹ ਅਦਕ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਤ ਲਈ ਵੇਰੀਵਾਦ (militarism) ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਚੋਰਬਾਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਚੋਰਬਾਰੀ ਸੀ।
 - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਧਰਮ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਰਤ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ 1699 ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾਰ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਅਸਲ ਅਰਥ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾਰ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ 'religion' (ਭਗਤ) ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼
 - ਨੈਤਿਕ ਚਿੰਮਵਾਰੀ,
 - ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ,
 - ਨਿਯਮ,
 - ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਸਾਰਨ,
 - ਸਮੂਹਿਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਜੋਂ ਵੱਖਰੇ ਚਲਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣੀ, ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਸੋਫ਼ਤ, ਲੋਕਤ, ਗੁਰਗਨੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਨੁਸਾਰਿਤ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਕਲੀਆਂ, ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ, ਸ਼ਬਦੀਆਂ, ਮੰਗੀ-ਪੀਰੀ, ਚੋਰਬਾਰੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਿਧਾਰਤ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਹੈ—ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਜਾਂ ਵੇਰੀ ਚੌਕ ਨਹੀਂ। 1699 ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਮਵਾਰੀ, ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ-ਸਿਮਾਹੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਕਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼

- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖਾਣੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬੁਝਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1699 ਵਿੱਚ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਤ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ—ਉਹੀ ਮੰਗ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫਿਲੜਲ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ।
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੁਕਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ
- ਨਾ ਕਿ ਕਰਕਾਰੀ ਵਜੋਂ
- ਨਾ ਕਿ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਕਰਕ ਵਜੋਂ
- ਨਾ ਕਿ ਸੰਨਿਆਸ ਵਜੋਂ

ਇਹ ਨਾ ਹੋਰ ਧਰਮ ਹੈ, ਨਾ ਉਹ ਧਰਮ (ਧੰਮ), ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਲਾਹੀ ਦੰਠ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਧਰਮ ਹੈ। "ਧਰਮ ਕਾ ਗਰਵਾ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥" (ਅੰਗ 56) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਲੋ ਕਰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਨਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸਲ ਤੌਰ ਮੰਨਿਆ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਮੁਰਤ (abstract) ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਦ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਨੈਤਿਕ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਖਾਚੇ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦਲੀਲ ਦੇਣੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤੇ, ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣ ਬਾਝਰੋਂ ਕਿ ਧਰਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਥਾਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ: "ਇੱਕ ਆਇਕਾਰ" 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ,

- ਸੰਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ।
- ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਮਵਾਰੀ, ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ-ਸਿਮਾਹੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਕਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼
- ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਸਾਰਨ,
- ਨੈਤਿਕ ਦਲੀਲ,
- ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਚੋਰਬਾਰ। ਇਹ ਅਦਕ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਤ ਲਈ ਵੇਰੀਵਾਦ (militarism) ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਚੋਰਬਾਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਚੋਰਬਾਰੀ ਸੀ।
- ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਧਰਮ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਰਤ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ 1699 ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾਰ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਅਸਲ ਅਰਥ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾਰ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ 'religion' (ਭਗਤ) ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼
- ਨੈਤਿਕ ਚਿੰਮਵਾਰੀ,
- ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ,
- ਨਿਯਮ,
- ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਸਾਰਨ,
- ਸਮੂਹਿਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਜੋਂ ਵੱਖਰੇ ਚਲਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣੀ, ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਸੋਫ਼ਤ, ਲੋਕਤ, ਗੁਰਗਨੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਨੁਸਾਰਿਤ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਕਲੀਆਂ, ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ, ਸ਼ਬਦੀਆਂ, ਮੰਗੀ-ਪੀਰੀ, ਚੋਰਬਾਰੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਿਧਾਰਤ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਹੈ—ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਜਾਂ ਵੇਰੀ ਚੌਕ ਨਹੀਂ। 1699 ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਮਵਾਰੀ, ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ-ਸਿਮਾਹੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਕਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਲ ਨਸ਼